

Hoofdstuk 4 | De tijd van steden en staten [havo]

4.1 DE OPKOMST VAN DE STEDEN

BASISKENNIS EN VAARDIGHEDEN

1

Bijvoorbeeld:

- a Vanaf de 11e eeuw groeiden oude steden en ontstonden nieuwe steden.
- b - De invasies en plundertochten van Vikingen en andere invallers eindigden, waardoor de handel tot bloei kon komen.
 - Boeren produceerden overschotten waardoor op markten de handel groeide in producten van boeren en ambachtshandelslieden.
 - Steden waren aantrekkelijk door hun welvaart en vrijheid; mensen konden er ontsnappen aan de verplichtingen aan hun heer.
 - De bevolking groeide waardoor een deel van de plattelandsbevolking naar steden trok.

2

Bijvoorbeeld:

- a - zijde, parfums en specerijen
 - Italiaanse kooplieden kochten deze van Arabieren in het Midden-Oosten
- b Vlaanderen en Noord-Italië
- c Kooplieden moesten tol betalen voor het gebruik van bruggen, wegen en havens (en dat verwerkten ze in hun prijzen). Steden, edelen en vorsten hadden inkomsten door de heffing van tol.
- d Kooplieden werkten samen in hanzen om handelsroutes te beschermen en afspraken te maken met vorsten, edelen en steden.

3

Bijvoorbeeld:

- In heel Europa gingen mensen de gouden florijn uit Florence gebruiken.
- In Italië staken mensen samen geld in compagnieën
- Door de introductie van wisselbrief hoefden handelaren geen geld bij zich te hebben.
- In Italië ontstonden banken die geld uitleenden.
- Door de introductie van giro werd geldverkeer gemakkelijk.

4

Bijvoorbeeld:

In de 15e eeuw profiteerde Jacques Coeur volop van de weer opgekomen agrarisch-urbane samenleving die bloeide met veel handel en productie van ambachten.

5

Bijvoorbeeld:

Wel representatief want Hamburg ligt aan een rivier en op deze afbeelding is de haven te zien met schepen, een hijskraan, goederen en kooplieden. Veel steden lagen aan een rivier of aan zee, want waterwegen werden veel gebruikt.

EINDOPDRACHTEN

6

2, 1, 3

7

Bijvoorbeeld:

- a - gebeurtenis: De uitvinding van giro droeg bij aan een vlotte geldhandel bij het herleven van de agrarisch-urbane samenleving.
 - ontwikkeling: De bevolkingsgroei was een belangrijke verklaring voor de opkomst van handel en ambacht die de basis legde voor het herleven van de agrarisch-urbane samenleving.
 - verschijnsel: de trek van boeren naar steden was een belangrijke stimulans bij de opkomst van handel en ambacht die de basis legde voor het herleven van de agrarisch-urbane samenleving.
 - handeling van een persoon: Mensen legden geld bij elkaar in een compagnie wat een stimulans was voor de opkomst van handel en ambacht die de basis legde voor het herleven van de agrarisch-urbane samenleving
 - gedachtegang van een persoon: Jacques Coeur is een afperser. Deze valse beschuldiging kwam voort uit zijn succes in met handel in de agrarisch-urbane samenleving.
- b Ik begrijp nu beter dat het centrum van oude steden in Nederland dateert uit de tijd van steden en staten.

HERHALING

8

A, B, E, F

9

C, D

10

B, D, E

11

Bijvoorbeeld:

Op de afbeelding is een Hollandse stad en omliggend platteland aan het eind van de 15e eeuw te zien, wat past bij de herleving van de maatschappij met steden waarin een minderheid van de bevolking leeft van ambachten en handel (kar, boot), terwijl de meeste mensen op het platteland leven van landbouw.

VERDIEPING

12

Bijvoorbeeld:

- a - Overeenkomst: In alle delen van Europa groeide de bevolking tussen 650 en 1340.
 - Verschil: Vanaf 1000 groeide de bevolking van West- en Midden-Europa veel sneller dan de continue groei in Zuid- en Oost-Europa.
- b Waardoor nam vond vanaf 1340 een snelle daling van de hele Europese bevolking plaats?

13

Bijvoorbeeld:

- a de Zwarte Dood
- b een periode met hogere temperaturen van omstreeks 1000 tot 1300
- c overstromingen

4.2 DE STEDELIJKE BURGERIJ

BASISKENNIS EN VAARDIGHEDEN

1

Bijvoorbeeld:

- a Stadsbewoners werden bevrijd van verplichtingen aan de heer en werden zelfstandig door het recht zichzelf te besturen volgens eigen wetten en het recht om stadsmuren te bouwen.
- b Edelen en koningen hadden invloed in steden en kregen geld en steun van steden.
- c Steden werden machtig door hun groeiende rijkdom en koningen en edelen werden afhankelijk van hun geld en steun.

2

Bijvoorbeeld:

- a - Hij kreeg rechten van de stad
 - vrouwen, arbeiders, los werkvolk, bedelaars, geestelijken en joden
- b - rijke handelaren
 - De raad van schepenen bestuurde de stad, stelde wetten en regels vast en sprak recht.
 - De vroedschap praatte mee over belangrijke besluiten.
 - Burgemeesters hadden de leiding over het dagelijks bestuur.
- c - Schutterijen zorgden voor veiligheid in de stad.
 - Gilden (verenigingen van ambachtslieden per beroep) regelden de beroepsopleiding, letten op kwaliteit van producten, stelden prijzen vast, vierden samen feest en zorgden voor leden die hulp nodig hadden.

3

Bijvoorbeeld:

- De lagere adel verloor macht.
- De horigheid en het hofstelsel verdwenen. Boeren gingen commercieel denken en overschotten produceren om te verkopen.

4

Bijvoorbeeld:

- a Vanaf de 13e eeuw gebruikten Europeanen steeds vaker het schrift, waardoor grote behoefte ontstond om teksten sneller te vermenigvuldigen. Als gevolg daarvan werd de boekdrukkunst uitgevonden.
- b Na een halve eeuw werden miljoenen boeken gedrukt. Dit was een ingrijpende verandering in de verspreiding van informatie.
- c Deze maakten tweerichtingsverkeer mogelijk tussen zender en ontvangers die meteen hun reacties kunnen publiceren.

5

Bijvoorbeeld:

- Op de afbeelding zijn handelaren te zien en rijke burgers die lid waren van de stedelijke burgerij. Een stadsmuur vergrootte de zelfstandigheid van een stad.
- Door de in bron 5 genoemde privileges waren de Gentenaren zelfstandiger geworden, minder gebonden aan hun vorst.
- Amsterdammers kregen tolvrijheid en werden daardoor zelfstandiger.

EINDOPDRACHTEN

6

4, 2, 1, 3

7

Bijvoorbeeld:

- a - gebeurtenis: Stavoren kreeg als eerste Nederlandse plaats stadsrechten wat een eerste stap was in de toenemende zelfstandigheid van steden.
 - ontwikkeling: De toenemende macht van de steden was een gevolg van de opkomst van de stedelijke burgerij en de toenemende zelfstandigheid van steden in de agrarisch-urbane samenleving.
 - verschijnsel: In Oost-Europa bleef de horigheid bestaan doordat daar weinig urbanisatie was en weinig opkomst van stedelijke burgerij en zelfstandigheid van steden.
 - handeling van een persoon: Gutenberg maakt zijn eerste drukwerk wat aansloot bij de geletterdheid van de stedelijke burgerij in de toenemend zelfstandige steden.
 - gedachtegang van een persoon: Joden werden beschouwd als vreemdelingen met als gevolg dat ze niet goed deel mochten nemen aan de opkomst van de stedelijke burgerij en in de marge leefden van de toenemend zelfstandige steden.
- b Ik begrijp nu beter dat de tegenwoordige gemeentebesturen zijn voortgekomen uit de stadsbesturen in de tijd van steden en staten.

HERHALING

8

A, B, D

9

C, D

10

C, D

11

Bijvoorbeeld:

De afbeelding gaat over rechtspraak. Zelf rechtspreken was een stadsrecht van steden die daardoor zelfstandiger werden.

VERDIEPING

12

Bijvoorbeeld:

- Voordeel: bescherming van de Gentse ambachtslieden
- Nadeel: innovatie wordt verhinderd

13

Bijvoorbeeld:

- a - Hij wilde het gebied vrijmaken van dieven, schurken en vagebonden.
 - Om bewoners aan te trekken.
- b Nee, niet representatief want meestal gingen bewoners met hun heer onderhandelen over privileges. Hier worden de privileges van boven aan nieuwe inwoners gegeven.

14

Bijvoorbeeld:

Je kunt kijken naar de oudste vermelding, bijvoorbeeld die van Venlo uit 986-988. Als je kijkt naar de stadsrechten kan het ook onduidelijk zijn. Venlo werd bijvoorbeeld formeel een stad in 1343 volgens het document waarin staat 'van den dorp van Venle ene stat te maken.'

Maar al in 1339 werd het begrip 'stede' gebruikt en al in 1318 zijn al schepenen van de stad vermeld.

4.3 STAATVORMING EN CENTRALISATIE

BASISKENNIS EN VAARDIGHEDEN

1

Bijvoorbeeld:

- a Omstreeks 1000 had de koning niet veel te zeggen over zijn vazallen, van wie hij afhankelijk was.
- b Omstreeks 1500 had de koning grotere macht. Vanuit de hoofdstad Parijs hief hij belastingen in zijn hele koninkrijk, zijn centrale rechtbank behandelde zaken uit heel Frankrijk en zijn bestuur legde wetten en regels op die in heel Frankrijk geldig waren. Hij had duizenden betaalde ambtenaren en beroepsmilitairen in dienst.

2

Bijvoorbeeld:

- a Met geld kon de koning belastingen innen om ambtenaren en militairen te betalen en andere staatsuitgaven te doen.
- b - de geestelijkheid en de adel
 - De burgerij werd de derde stand
 - De koning wilde instemming van de drie standen op permanente belastingen.
 - Hij was in oorlog met Engeland en had geld nodig voor zijn leger.
- c universiteiten, rekenkamer en een koninklijke rechtbank
 - Wapens werden krachtiger.

3

Bijvoorbeeld:

- Hertogen, graven en bisschoppen behielden de macht in hun gebieden, doordat:
- koningen zich ook tot keizer lieten kronen in Rome en vaak in Italië oorlog voerden.
 - het koningschap niet erfelijk was. De koning werd gekozen door zeven keurvorsten en was daardoor van hen afhankelijk.

4

Bijvoorbeeld:

- a - Willem de Veroveraar gaf grote delen van Engeland in leen aan Normandische edelen, maar hield ze goed onder controle.
 - De Engelse koningen namen sheriffs in loondienst die in het hele rijk belasting inden en recht spraken. Ook vaardigden ze wetten uit voor het hele land.
- b In 1215 dwongen edelen de koning de Magna Carta te tekenen, die hem aan regels bond. Om toestemming te vragen voor belastingen werd later het parlement gevormd, waarin de drie standen vertegenwoordigd waren.

5

- a Toen kwamen de meeste Nederlanden onder één vorst: Filips de Goede, de hertog van Bourgondië.
- b de instelling van een centraal bestuur met een centraal gerechtshof, het bijeenroepen van de Nederlandse Staten-Generaal
- c de Habsburgse dynastie

6

Bijvoorbeeld:

- Filips de Goede begon met centralisatie in de Nederlanden.

7

Bijvoorbeeld:

Jeanne d'Arc hielp de Franse kroonprins Karel in de oorlog tegen de Engelsen (door de val Orléans te verhinderen en door hem te laten kronen in Reims). Door haar optreden ontstond een nationale verzetsbeweging die leidde tot de verdrijving van de Engelsen uit Frankrijk. De koning kon hierdoor ook zijn centrale macht vergroten.

EINDOPDRACHTEN

8

2, 3, 1, 6, 5, 4

9

Bijvoorbeeld:

a - gebeurtenis: De eerste vergadering van de Franse Staten-Generaal was een mijlpaal in het proces van staatsvorming en centralisatie.

- ontwikkeling: Vorsten gingen de burgerij behandelen als derde stand wat stimulerend was voor het proces van staatsvorming en centralisatie.

- verschijnsel: als gevolg van het optreden van Jeanne d'Arc ontstond een nationaal Frans gevoel wat stimulerend was voor het proces van staatsvorming en centralisatie.

- handeling van een persoon: De koning riep de Staten-Generaal bijeen waarmee hij het proces van staatsvorming en centralisatie bevorderde.

- gedachtegang van een persoon: Engelse edelen vonden dat de Engelse koning zijn macht misbruikte. Daardoor dwongen ze hem tot het tekenen van Magna Carta, waardoor Engelse koningen meer te maken met de vertegenwoordiging van het hele land, wat bevorderlijk was voor staatsvorming en centralisatie.

b Ik begrijp nu beter waarom in veel Franse steden een beeld van Jeanne d'Arc staat.

HERHALING

10

B, C, D

11

B, D

12

B, D

13

Bijvoorbeeld:

Als de Engelse koning voor het heffen van belasting toestemming vroeg aan het parlement, waarin de drie standen vertegenwoordigd waren, bestuurde hij zijn land als eenheid.

VERDIEPING

14

Bijvoorbeeld:

Hij kreeg zijn macht van God (de hand vanuit de hemel).

15

Bijvoorbeeld:

a Hoge edelen hadden Londen veroverd en hem en gedwongen te tekenen.

b - 1: De vrijheden van de kerk moeten ongeschonden blijven.

- 13: Londen en alle steden behouden hun privileges.

- 14: Belasting moet worden goedgekeurd door een bijeenkomst van geestelijken en edelen.

- 39 Vrije mannen worden beschermd door de wet.

- 61 Geestelijken en edelen zullen 25 baronnen kiezen voor een algemene raad van het koninkrijk om de vrede en vrijheden te eerbiedigen.

- 61 Als de koning en zijn ambtenaren slechte dingen doen, mag de raad van 25 baronnen er flinke maatregelen tegen nemen.

c Het was nog geen echte democratische wet, want het volk kreeg niet de macht. Maar het was wel een stap in de richting van democratie want onderdanen kregen rechten om invloed uit te oefenen op het bestuur.

4.4 KERK EN STAAT

BASISKENNIS EN VAARDIGHEDEN

1

Bijvoorbeeld:

a de vraag wie het primaat (hoogste gezag) had: keizers en koningen (de wereldlijke macht) of de paus (de geestelijke macht)

b - Bisschoppen kregen bij hun investituur de tekens van hun geestelijke waardigheid (staf en ring) van de keizer die hierdoor hun benoeming in handen had.

- Bisschoppen bestuurden grote delen van het Duitse rijk en waren betrouwbaarder voor de keizer dan hoge edelen (omdat bisschoppen hun macht van hem hadden gekregen en geen kinderen hadden aan wie ze hun macht konden doorgeven).

c - het Dictaat van de paus (1075)

- de hervormingsbeweging in de kerk

d - De Duitse adel was in opstand gekomen (omdat hij in de ban was gedaan).

- 1122: Bisschoppen bleven wereldlijke heersers in het Duitse rijk, maar de keizer mocht ze niet meer benoemen

2

Bijvoorbeeld:

a voor de strijd tegen zijn leenheren

b - Bonifatius vond dat hij de hoogste macht in de wereld moest hebben en dat koningen hem moesten gehoorzamen, ook in de politiek. Filips stelde dat de kerk zich helemaal niet met politiek mocht bemoeien.

- Filips vond daarom dat de kerk belasting aan de staat moest betalen.

c Ja, want de paus slaagde er niet in om de koning aan zich te onderwerpen.

3

Bijvoorbeeld:

a Ja, want de keizer was niet bij deze kerkvergaderingen.

b Ja, want hierin stond dat de paus de hoogste macht op aarde moest en bisschoppen mocht afzetten. Hij bepaalde het juiste christelijke geloof en mocht afwijkingen daarvan laten bestrijden.

c ketters (christenen met een afwijkend geloof) en heksen (personen van wie werd beweerd dat ze kwaad aanrichtten met toverij en hulp van de duivel)

4

Bijvoorbeeld:

a volledig scheiding van kerk en staat

b - Goed voor de godsdienstvrijheid: Als godsdienstige uitingen afwezig zijn in openbare gebouwen heeft iedereen de ruimte en de optimale vrijheid om zelf te bepalen of en wat hij of zij gelooft.

- Niet goed voor godsdienstvrijheid: Er is geen godsdienstvrijheid als gelovigen gedwongen worden om in strijd met hun geloof te handelen, bijvoorbeeld hoofddoek afdoen in school.

5

Bijvoorbeeld:

a Ja, vanuit de hemel wordt Gregorius ingefluisterd door een duif (de Heilige Geest). Hij is ook heel groot op een troon in vergelijking met de twee onderdanige monniken. Dit past bij zijn stelling dat hij de hoogste macht op aarde moest hebben.

b Nee. De bisschoppen bleven wereldlijke heersers, wat niet klopt met het idee dat God de macht over de samenleving heeft verdeeld tussen geestelijke en wereldlijke machthebbers.

EINDOPDRACHTEN

6

3, 5, 4, 1, 2

7

Bijvoorbeeld:

a - gebeurtenis: Omdat keizer Hendrik IV naar Canossa om de paus vergeving te vragen, was dit een hoogtepunt in het conflict in de christelijke wereld over de vraag of de wereldlijke dan wel de geestelijke macht het primaat behoorde te hebben.

- ontwikkeling: Het conflict tussen Filips de Goede en de paus liep hoog op en ging om de vraag of de wereldlijke dan wel de geestelijke macht het primaat behoorde te hebben

- verschijnsel: Met synodes versterkten pausen hun greep op de kerk wat paste in het conflict in de christelijke wereld over de vraag of de wereldlijke dan wel de geestelijke macht het primaat behoorde te hebben.

- handeling van een persoon: Paus Gregorius zette keizer Hendrik uit de kerk als onderdeel van het conflict in de christelijke wereld over de vraag of de wereldlijke dan wel de geestelijke macht het primaat behoorde te hebben.

- gedachtegang van een persoon: In 1075 stelde paus Gregorius VII in zijn *Dictaat van de paus* dat hij de hoogste macht op aarde moest hebben, als onderdeel van het conflict in de christelijke wereld over de vraag of de wereldlijke dan wel de geestelijke macht het primaat behoorde te hebben.

b Ik begrijp nu beter dat de discussie over kerk en staat al oud is en in verschillende landen tot andere resultaten heeft geleid.

HERHALING

8

A, C, E

9

A, D

10

B, D

11

Bijvoorbeeld:

De Franse koning Lodewijk IX onderhield een goede relatie de paus. Maar na Lodewijks dood kreeg zijn opvolger Filips de Schone een conflict met paus Bonifatius omdat deze beweerde dat hij de hoogste macht over de wereld moest hebben. Filips stelde dat de kerk zich niet met politiek moest bemoeien.

VERDIEPING

12

Bijvoorbeeld:

Ja, want er staat dat de macht op aarde (lichaam) werd gegeven aan vorsten, en de macht voor de hemel (ziel) aan de priesters. (De schrijver vindt het priesterschap wel waardiger dan het koningschap.)

13

Bijvoorbeeld:

De bron gaat over natuurrampen in de 15e eeuw en de bestrijding door de inquisitie van 'heksen' die daarvan de schuld kregen.

14

Bijvoorbeeld:

Ja, want het lijkt me logisch dat meer mensen er zo over dachten.

15

Bijvoorbeeld:

Juist, want de veroordeling vindt plaats onder leiding van een heilige en iedereen kijkt gemoedelijk, ook de slachtoffers. Er is niets vervelends afgebeeld, zoals bloed.

4.5 CHRISTELIJK EUROPA EN DE BUITENWERELD

BASISKENNIS EN VAARDIGHEDEN

1

Bijvoorbeeld:

- a Pelgrims die het graf van Jezus wilden bezoeken, werden gruwelijk werden gemarteld.
- b - Het was een heilige oorlog. Als ze sneuvelden, kregen ze van de kerk een volledige aflaat.
- Ze veroverden Jeruzalem en stichtten vier kruisvaarderstaatjes.
- De kruisvaarders werden door moslimlegers verdreven (tot in 1291).

2

Over land, over zee, over land en zee

3

Bijvoorbeeld:

- a het verzoek om hulp van de Byzantijnse keizer, die zich bedreigd door de Turken
- b - De paus wilde zich, in de strijd met de Duitse keizer presenteren als leider van de christelijke wereld.
- Ridders vochten voor het christendom tegen de islam.
- Ridders waren bang naar de hel te gaan.

4

- a - Italiaanse kooplieden zochten nieuwe markten.
- Edelen en boeren zochten nieuwe landbouwgronden.
- Ridders zochten na het einde van de heidense invasies nieuwe strijdtonelen.
- b - Italianen legden handelscontacten met Arabieren en stichtten handelsposten in Egypte, Syrië en aan de oostkust van de Zwarte Zee.
- Venetianen stichtten in 1212 een kolonie op Kreta, waar ze met slaven suiker produceerden.

5

Bijvoorbeeld:

- a Christelijke legers veroverden de door moslims overheerste delen van het Iberisch schiereiland.
- b Streng-islamitische vorsten riepen een heilige oorlog tegen de christenen uit.
- c Duitse ridders veroverden gebieden aan de Oostzee op niet-christelijke Slaven en Balten.

6

Bijvoorbeeld:

- Bron 19 is getekend door een Egyptenaar. De Egyptenaren zijn als aanvallers afgebeeld, en de kruisridders als verliezers.
- Bron 20 is getekend door een Fransman. De kruisridders zijn als aanvallers, en niet als verliezers afgebeeld.

EINDOPDRACHTEN

7

3, 1, 4, 2

8

Bijvoorbeeld:

a - gebeurtenis: De verovering van Jeruzalem tijdens de eerste kruistocht was onderdeel van de expansie van de christelijke wereld naar buiten toe.

- ontwikkeling: De groei van de handel was een belangrijk gevolg van de tijd van kruistochten.

- verschijnsel: De christelijke expansie naar buiten toe ontstond in de tijd waarin ook steden ontstonden en werd na de middeleeuwen voortgezet in de Europese overzeese expansie.

- handeling van een persoon: De oproep van de paus in 1095 was een belangrijke gebeurtenis in de grote ontwikkeling van de expansie van de christelijke wereld naar buiten toe.

- gedachtegang van een persoon: Als ik als kruisridder sterf, kom ik direct in de hemel. Met dit idee deden mannen mee aan de expansie van de christelijke wereld naar buiten toe.

b Ik begrijp nu beter beelden over tegenstellingen tussen christenen en moslims zijn ontstaan.

HERHALING

9

B, D, E

10

B, C, E

11

A, B

12

Bijvoorbeeld:

a De verovering van Jeruzalem was een onderdeel van de christelijke expansie.

b Het Europees-christelijk perspectief want de overwinnaars zijn mooi en prominent afgebeeld, terwijl de slachtoffers op de grond liggen.

VERDIEPING

13

Bijvoorbeeld:

a Met 'her' (re) van herovering (reconquista) wordt terugverovering door christenen bedoeld, hoewel dit eeuwen na de komst van de moslims plaatsvond.

b Het christelijk perspectief, want het afbeelden van de verliezer (links) tegenover de winnaars (rechts) benadrukte het christelijke succes.

c De verovering van Granada was onderdeel van de christelijke expansie.

14

Bijvoorbeeld:

a De drie begrippen versterkten het idee dat het ging om een goed strijd tegen een slechte vijand.

b In beide situaties werd de plaatselijke bevolking overheerst door veroveraars uit een ander gebied met een andere godsdienst.

c Kruisvaarders doden een groot deel van Jeruzalem, na de verovering ervan. Saladin liet na de verovering van Jeruzalem de hele bevolking gaan tegen betaling van losgeld. Hierdoor ontstond vijandschap onder moslims ten opzichte van christenen.

d Volgens Ansary ontstond door de kruistochten geen vijandschap van moslims ten opzichte van christenen, wel afkeer.

EXAMENTRAINING OVER DE TIJD VAN STEDEN EN STATEN

1

Bijvoorbeeld:

De afbeelding past bij:

- de agrarisch-urbane samenleving, want een stad en het platteland zijn te zien.
- de toenemende zelfstandigheid van steden vanwege de stadsmuur.

2

Bijvoorbeeld:

Uit de bron blijkt dat de paus de macht van de kerk vergrootte door de inquisitie te machtigen de hulp van wereldlijke autoriteiten in te roepen, en verdachten geen recht van beroep te geven.

3

Bijvoorbeeld:

De bron past bij:

- de opkomst van handel, vanwege 'markten'.
- de toenemende zelfstandigheid van steden, vanwege 'processen' en 'rechtszittingen'.
- de vraag of de wereldlijke dan wel de geestelijke macht het primaat behoorde te hebben, omdat uit de tekst blijkt dat de kerk niet de macht om rechtspraak door de stedelijke overheid op zondag te verbieden.

4

Bijvoorbeeld:

- Filips was graaf van Holland en Zeeland.
- Met deze informatie kon hij bijvoorbeeld vaststellen hoe hij met nieuwe privileges aan geld kon komen.
- Dit paste bij staatsvorming omdat hij hiermee steden gelijk kon behandelen bij het verlenen van rechten.

EXAMENTRAINING OVER MEERDERE TIJDVAKKEN

5

Bijvoorbeeld:

Na de 15e eeuw werden de steden in Overijssel en Gelderland minder belangrijk, terwijl steden in het Hollandse kustgebied economisch belangrijk werden. En dat is tot op heden zo gebleven.

6

Bijvoorbeeld:

- Volgens de schrijver waren de kruistochten een gevolg van de islamitische expansie in en de 'omsingeling' van Europa. Hij scheef over het 'zuiveren' van Italië.
- 'Omsingeling' is overdreven. Onduidelijk is ook het verband tussen de verdediging tegen de islamitische expansie en de christelijke expansie in het 'Heilige Land'.

7

Bijvoorbeeld:

- De kruistochten waren van invloed op de moderne wereld.
- Deze gedachte is propaganda die aanspoort tot vijandelijkheden.

8

Bijvoorbeeld:

- De knielende en gebonden vrouw was het slachtoffer van de boosaardige moslim (rechts), die door een vastberaden christen (links) wordt afgevoerd: kruisridders waren goed, moslims waren slecht.